

Estetika šoka – aporija jezičnog i izvanjezičnog u Marulićevim epigramima¹

Magdalena Mrčela

II. gimnazija, Split

U radu se istražuju problemi povezanosti i sukobljenosti dostupnih podataka o životu Marka Marulića i njegovih glasgowskih stihova, tematski i stilski raznovrsnih epigrama koji su otkriveni tek krajem 20. stoljeća, a bacaju potpuno novo svjetlo na Marulićeve tematske izbore. Relativno nedavno otkriven kodeks Sveučilišne knjižnice u Glasgowu u izdanju Darka Novakovića sadrži sto četrdeset jedan Marulićev epigram s prijevodom, kazalima, komentarima i pogovorom. Novakovićevoj pomnoj sadržajnoj i filološkoj analizi dodat ćemo stilističko čitanje s osvrtom na najčešća stil-ska sredstva kojima je Marulić postizao različite funkcije. Promatrat ćemo odnos snažne figurativnosti i retoričke vještine na ograničenu prostoru epigrama. Kao najvažnije mjesto Marulićevih novootkrivenih epigrama istaknut ćemo šok koji u čitatelju može nastati zbog izvanjezične aporije moralnog života temeljenog na kršćanskom nauku te informacija o raz-vratnim mladenačkim epizodama zbog kojih je skoro izgubio život. Druga će snažna opreka biti osvrt na neke Marulićeve religiozne stavove iznesene u „Evandelistaru” koji se snažno opiru rječniku, tematici i uzorcima pona-šanja koji su izneseni u izabranim epigramima glasgowskih stihova. Cilj je rada ukazati na dvojnu narav Marulićevih djela koju potvrđuje postojanje ljubavnih, satiričnih, pa čak i sasvim nepristojnih stihova u epigramima, a koji stoje u opreci s Marulićevim djelima utemeljenima na strogom mora-lizmu kršćanskih svjetonazora.

Ključne riječi: aporija, epigrami, stilistika, Marko Marulić, estetika šoka

1. Uvod

Lik i djelo Marka Marulića još od renesanse izaziva strahopoštovanje i divljenje čitatelja. Književnik koji je jednako vješto stvarao na hrvatskom, latinskom i talijanskom nije se isticao samo erudicijom nego i, kako nas današnja kultura

¹ Ovaj je rad usmeno prezentiran na 34. međunarodnom znanstvenom skupu Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku u rujnu 2020. godine u Splitu.

poučava, gotovo svetošću života. Njegov predan rad rezultirao je mnogim epohalnim djelima koje povezuje jedan faktor – kršćanska tematika. Njegov biblijsko-vergilijanski ep „Judita” za hrvatsku je književnost ono što je Danteova „Božanstvena komedija” za talijansku. Tvorac prvog nacionalnog epa koji slavi pobjedu dobra nad zlom, kršćanstva nad tiranijom i snage duha nad nasiljem tako si je priskrbio titulu oca hrvatske književnosti.

Pogled na naslove i teme njegovih najpoznatijih djela („Judita”, *Davidias*, *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*, *Evangelistarium*, *De humilitate et gloria Christi*) sugeriraju da se Marulić posvetio biblijskim i moralno-teološkim nastojanjima. Njegova djela funkcioniraju kao alegorije kršćanskih pobjeda (posebice „Judita” i *Davidias*) protiv nadmoćnih neprijatelja, što nimalo ne čudi s obzirom na političku situaciju u njegovu rodnom Splitu, nesmiljena turska osvajanja i mlak odaziv za pomoć drugih kršćanskih vladara i crkvenih vođa. Djela poput *Evangelistarium*, *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* i „Spovid koludric od sedam smartnih grihova” služe kao kršćanske pouke o ponašanju koje dolikuje dosljednom vjerniku.

Međutim, jedna se epizoda kod nekoliko izvora ponavlja kao prijelomnica Marulićeva života, odnosno kao prijelaz iz slobodne i razularene mladosti u strog, asketski život. Prema toj priči, Marulić i njegov prijatelj Papalić naizmjenice su noću posjećivali istu djevojku, čuvajući jedan drugome stražu tijekom boravka u njezinim odajama. Legenda govori da je Marulić kobne večeri preko reda pustio Papalića, a nakon poduzetog čekanja, pod njegove je noge palo prijateljevo obezglavljeno truplo. Ako je epizoda točna, otvara se logično pitanje o mogućoj povezanosti šoka zbog prijateljeve smrti i „preobraćenja” u vidu odlaska na Šoltu i duboke posvećenosti književnom radu s kršćanskom tematikom. Kad se toj neobičnoj i nikad do kraja razjašnjenjnoj crtici života pribroje relativno nedavno otkriveni epigrami iz glasgowskog kodeksa, objavljeni, prevedeni i analizirani 1999. od strane Darka Novakovića, jasno je da smo pronašli novo djelo koje baca drugačije svjetlo na Marulićevo stvaralaštvo.² Među epigramima prednjače parafraze Ovidija koje služe kao svojevrsne jezične vježbe za onodobne humaniste, no po zastupljenosti slijede izrazito satirični, izravni, a ponekad i vrlo otrovni epigrami koje možemo nazvati pokudama. Leksik i retorička sredstva koja Marulić u njima upotrebljava odudaraju od rječnika teološkog pisca, a njegovu dotadašnjem opusu pribrajaju važno djelo koje doprinosi tematskoj i stilskoj širini, no u kontekstu (ne)svetosti autorova života pruža i zanimljiv materijal za daljnje istraživanje.

2. Marulić kao kršćanski pisac

Osnovne informacije o životu oca hrvatske književnosti saznajemo iz biografije čiji je autor Marulićev prijatelj i suvremenik, Frane Božićević. Njegovi su opisi vrlo

² Latinski predlošci, prijevodi i numeracija epigrama u ovome radu donose se prema: Novaković, Darko. 1999. *Marko Marulić: Glasgowski stihovi*. Zagreb: Matica hrvatska.

slikoviti i precizni, djeluju kao sjajan portret pisca, počevši od fizičkog izgleda pa sve do Marulićevih ljudskih i književnih osobina. Već nam se na prvome izvoru o Marulićevu životu nameće pitanje o njegovoj vjerodostojnosti i autorovoj objektivnosti. Bratislav Lučin, priređivač i prevoditelj „Života Marka Marulića Splićanina” (*Franciscus Natalis: Vita Marci Maruli Spalatensis*), ističe da su Božićević i Marulić njegovali bliske prijateljske odnose (Lučin 2007: 7), što svakako moramo istaknuti kao problematičnu stavku Marulićeve biografije. Božićeviću nisu trebali prijateljski odnosi da pohvali marljivost i književnu vrijednost Marka Marulića jer taj dio njegova života ne može biti predmet prijepora, no ako su postojale kakve sporne epizode u prijateljevu životu, ne bi bilo čudno da ih je ispustio. Pogled na kritički intonirane epigrame glasgowskog kodeksa, primjerice „Marko Marulić protiv kritičara svojih djela” (*Marcus Marulus in criticum suorum scriptorum*) (26.) ili „Protiv Jakova Jakotina, lošeg pjesnika” (*In Iacobum Iacotinum malum poetam*) (34.) sugerira da Marulić nije književnik kojemu se lako zamjeriti i pritom riskirati otrovan protuodgovor. Božićevićevi komplimenti uvelike se tiču Marulićevih kršćanskih vrлина. Hvaleći autorovu obitelj, Božićević glorificira Marulića:

*Quibus omnibus Marcus ut aetate ita doctrina et uitae integritate praefulsit.
(...) Hic ab infantia usque ad decrepitam aetatem nihil fecit quod non
dignum laude, nihil dixit quod non dignum admiratione, nihil scripsit quod
non dignum memoria esse uidetur* (2007: 28-30).³

U nastavku svojih komplimenata Maruliću Božićević zaključuje da su ga „s pravom svi nazivali uzorom života, ogledalom kreposti, mjerilom poštenja” (Lučin 2007: 33). Takva slika autora podudara se s tematskim interesima u njegovim najpopularnijim djelima, prvenstveno onima pisanim latinskim jezikom. Djelo *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* („Upućivanje u čestit život po primjerima svetaca”) postalo je europski bestseler za vrijeme autorova života. Branimir Glavičić (1986) preveo ga je i protumačio te mu priključio kratke osvrtne drugih Marulićevih istraživača, objedinivši radove pod nazivom „Pouke za čestit život s primjerima”, a u samom se djelu *De institutione* pojavljuju teme poput poniznosti, siromaštva, pustinjačkog života, molitve i općenito odricanja od svih grijeha i naslada. Glavičić je preveo i latinski tekst „Evandelistara” (1985) koji također uspostavlja kritički odnos prema ljudskim slabostima i grijesima, a neki su od zanimljivih naslova „O djevičanstvu”, „O izbjegavanju druženja sa suprotnim spolom” i „O izboru supruge”. Iako se na prvi pogled čini da Marulićeve izabrane teme opasno zadiru u privatni prostor izvan biblijskih naputaka, njegova je tendencija potkrepljivanje vlastita stava biblijskim predloškom. Ako je Božićevićev opis Marulićeva života objektivan, nije čudno što

³ Prijevod donosimo prema B. Lučin (2007: 28-30): „Među svima njima Marko se isticao kako po dobi, tako po učenosti i neporočnosti života. (...) Od ranoga djetinjstva do duboke starosti ništa nije učinio što ne bi bilo vrijedno pohvale, ništa rekao što ne bi bilo vrijedno divljenja, ništa napisao što ne bi bilo vrijedno spomena.”

su se njegove pohvale čestitosti poklopile s tematskim preokupacijama u djelima. Međutim, taj nam životopis ništa ne govori o drugoj strani Marulićeva života, o onoj koja može stvoriti aporiju jezičnog i izvanjezičnog – o potencijalnim svjetovnim mladenačkim epizodama koje nisu u skladu s kršćanskom naukom, kao ni mnogobrojni epigrami iz glasgowskog rukopisa.

Bratislav Lučin ističe da se na pitanje je li Božićević pouzdan biograf ne može dati jednoznačan odgovor te da ga moramo potražiti uspoređujući druge dostupne izvore, imajući na umu u kakvom je kontekstu nastajalo Božićevićevo djelo (Lučin 2007: 17). Možemo zaključiti da je Božićevićev „Život Marka Marulića Splićanina” vrijedan dokument koji otkriva neka važna povijesna mjesta, poput piščeva datuma rođenja i smrti, navodi zanimljive opise izgleda i karaktera, ističe vrijedan književni rad, ali pokazuje manjkavost u objektivnosti. Naravno, ne možemo znati što je sve koristio kao izvore ni koliko je činjenica da piše o suvremeniku i prijatelju omela detaljniji i kritički relevantniji istraživački rad. Sam je žanr biografije nezahvalno polje kretanja za pisca koji nema vremenski i emotivni odmak od osobe koje piše, a pritom ga odlikuju i stalna mjesta poput pohvale osobe koju opisuje, s osobitim osloncem na pozitivne detalje njezina života i djela.

3. Marulić kao grešnik i preobraćenik

Neosporan je događaj u Marulićevoj biografiji, a ujedno i jedan od intrigantnijih, trenutak prekretnice ili preobraćenja zbog kojega se autor povlači na Šoltu, predaje samačkom, asketskom životu i stvaranju djela s kršćanskim poukama. No povod tomu povlačenju još nije do kraja razjašnjen, a ostavlja prostor zanimljivim interpretacijama. Spomen o toj mladenačkoj epizodi pronalazimo kod nekolicine istraživača, prije svega kod prevoditelja i priređivača epigrama iz glasgowskog kodeksa, Darka Novakovića (1999: 268):

„Božićević u svojoj biografiji govori o smrti brata Šimuna kao o prekretnom događaju koji je izmijenio pjesnikov život. Famosni Agostino Santo Pupieni (Giuseppe-Antonio Constantini; 1732) obrat pronalazi u bizarnoj smrti prijatelja Papalića, koji je navodno pohrlio preko reda zajedničkoj ljubavnici i zaglavio umjesto Marulića. Nije teško pronaći fiktionalna dotjerivanja i u jednoj i u drugoj priči.”

Novaković se nedvosmisleno ograđuje od neprovjerljiva izvora, no pritom ne prešućuje činjenicu da je još dva stoljeća nakon Marulićeve smrti ta ista legenda slikovito živjela (Novaković 1999: 269). Na isti se događaj osvrće i Lahorka Plejić u tekstu „O Maruliću u jednom njemačkom putopisu” (1997: 213), navodeći predgovor prvoj knjizi edicije „Starih pisaca hrvatskih” iz 1869. kao izvor. U njemu pronalazi spomen Pupienija (Josipa Costantinija) i Ante Kuzmanića u kontekstu vjerodostojnih pisaca koji pripovijest o Marulićevu noćnom pohodu smatraju istinitom, no navodi i Luku Svilovića koji obara Constantinijevu tezu (Plejić 1997: 213).

Ni Tomasović se ne upušta u olako prihvaćanje sporne situacije o kojoj ističe da je „tipična legenda, artikulirana kao navodno spektakularno obraćenje nakon jedne noćne avanture u kojoj mu je prijatelj Papalić ubijen (mrtvo truplo bačeno kroz prozor), dok je on ispod prozora ‘čekao na red’” (Tomasović 1989: 12). Dok Tomasović očito nepovjerljivo pristupa Pupienijevoj epizodi nazivajući je legendom, logično zaključuje da bi biografima grešna mladenačka epizoda mogla poslužiti kao izvrstan predložak za preobraćenje koje slijedi nakon grijeha i pokajanja (usp. Tomasović 1989: 12). Međutim, dojam je da je ta epizoda u današnjoj percepciji Marka Marulića gotovo potpuno izostavljena ili barem zanemarena, vjerojatno zbog nemogućnosti provjere njezine istinitosti. Problem je što ona, čak i na razini pretpostavke, može biti zanimljiva poveznica s odavna poznatim moralno-teološkim opusom, a još više s novootkrivenim epigramima u kojima Marulić često moralizira i očekivano kritizira, no još češće vrlo žestoko napada svoje političke, vjerske i književne neistomišljenike. Prozivke u kojima se ne preže ni od napada na osobu imenom i prezimenom, uz upotrebu *argumentum ad hominem*, s leksikom koji ne zazire od grotesknih slika, seksualnih aluzija i uvreda, mogle bi se povezati s tim „mutnim” dijelom Marulićeva života i stvaralaštva u kojemu je mladenačka satiričnost i polemičnost bila ravnopravan dio njegova opusa.

4. Glasgowski stihovi – kritičnost, satiričnost i estetika šoka

Darko Novaković (1999: 253) napominje da je put do Marulićevih stihova koji su naslovljeni kao epigrami bio izrazito težak, prvo za povjesničara Theodora Mommsena, a zatim i za kasnije istraživače kojima ni razvoj tehnologije nije pomogao u pristupu dotad neproučenim stihovima. Situacija se promijenila tek 1995. kad je kodeks prvi put pomnije pregledan, a u njemu je uočena narav Marulićevih epigrama kakva dotad nije viđana u njegovim djelima:

„Strogi moralist iz *Institucije* i *Evandelistara* u glasgowskim stihovima iskazuje razumijevanje za različite ljudske slabosti, i vlastite i tuđe; preziratelj književne taštine žestoko brani svoje pjesničko djelo pred kritičarima; zagovornik duševne blagosti istupa kao satiričar od čije poruge nisu zaštićeni ni pokojnici. No najšokantnija novina zacijelo su oni stihovi koji Marulića nedvosmisleno predstavljaju kao autora ljubavne poezije (...)” (Novaković 1999: 253-254).

Glasgowski stihovi nisu jedino Marulićevo djelo koje zahtijeva pomno stilističko čitanje. Neven Jovanović u svom djelu „Stilističko čitanje Marulićeva *Evandelistara*” (2011) upozorava da se Marulićevom općom stilistikom dotad najozbiljnije bavio Šimundža koji je istaknuo dvije dominante Marulićeva opusa: literarnu stilizaciju i didaktičku intenciju. Pritom napominje da je i sam Šimundža primijetio da jedan dio opusa ostaje izvan utjecaja obiju dominantna, a to su upravo glasgowski stihovi (Jovanović 2011: 87). Vrijedna Jovanovićeva

opaska o pretjeranom istraživanju rasprostranjenosti umjesto učinka stilističkih pojava (Jovanović 2011: 123) ukazuje na važnost shvaćanja figurativnosti kao dijela retorike – umijeća komunikacije čiji je cilj uvjeravanje sugovornika u istinitost i superiornost vlastite tvrdnje. U nastavku ćemo pokušati dokazati Marulićevu retoričku vještinu uvjeravanja u nadmoć vlastitih sudova, no ovaj put ne u „logičnijim” moralno-teološkim tekstovima, nego u izdvojenim epigramima.

Tomasović u svom djelu „Marko Marulić Marul” naznačuje da je Jerolim Papalić neke Marulićeve stihove pjevao uz gusle, „što upućuje na zaključak da su oni bili profanog karaktera, šaljivi ili prigodni” (Tomasović 1989: 11). Postojanje svjetovne tematike u Marulićevim pjesmama nije, dakle, potpuna nepoznanica. Međutim, rukopis iz Glasgova opširan je, žanrovski i tematski raznolik. Osim metrički bravurozna prijevoda, Novaković podvrgava epigrame filološkom čitanju, uočava jezične osobitosti i pojedine omaške te ističe da tematska interpretacija „teško može unaprijed računati na opću suglasnost” (Novaković 1999: 258). Kod nekih je pjesama problem što se uopće ne mogu svrstati pod nazivnik epigrama, neke očito pripadaju jezičnim, književnim i versifikacijskim vježbama – parafrazama klasičnih pisaca, a neke tematski odudaraju od cijelog ciklusa – kao što je primjerice 22. epigram, naslovljen „Tužaljka protiv ubojice psa Mora”. Iako o Maruliću kroz nekoliko pjesama saznajemo da voli životinje (31. i 32: „Konj Dorat” i „Smrt Marinova sokola”), jedino je spomenuta tužaljka zaista tužaljka u pravom smislu riječi, pritom i neuklopljiva u ostatak ciklusa koji možemo pokušati svrstati u kategorije.⁴ Sto četrdeset jedan epigram različitih duljina i metričkih obrazaca pokušat ćemo prikazati unutar pet kategorija s ukupnim brojem pjesama koje su njihov dio (u zagradi) te rednim brojem epigrama kako su navedeni kod Novakovića:

- pohvale (29): 1, 5, 7, 12, 13, 14, 15, 16, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 33, 40, 41, 48, 52, 60, 61, 63, 64, 71, 127, 128, 131, 137, 138.
- pokude (39): 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 17, 21, 26, 28, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 44, 47, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 65, 66, 70, 130, 131, 133, 139, 141.
- komentari o ljudima, životinjama, običajima i osobinama (11): 18, 19, 20, 27, 43, 45, 46, 50, 62, 126, 129.
- Ovidijeve parafraze, stilske vježbe, antičke teme (61): 67, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 134, 135, 136, 140.
- tužaljka protiv ubojice psa (1): 22.

⁴ Jasno je da interpretacija djela, a samim time i podjela na kategorije epigrama ovisi o pojedinačnim čitanjima interpretatora. Naša je podjela samo jedan od pokušaja usustavljanja građe koji će omogućiti da iz svake od kategorija izdvojimo po jednu.

⁵ Ponekad će figura koja se našla u prijevodu drugačije izgledati u izvorniku zbog nemogućnosti doslovna prenošenja leksema iz latinskoga jezika u hrvatski, kao i zbog poštivanja pravila metrike.

Iz ovakve podjele jednostavno je zaključiti da najveći dio zbirke, oko 43%, čine Ovidijeve parafraze, stilske vježbe i antičke teme. Slijede pokude s 28% pjesama, zatim pohvale s 20%, komentari o ljudima, životinjama, običajima i osobinama s nešto više od 7% te usamljeni primjer već spomenute tužaljke protiv ubojice psa. U nastavku ćemo pokušati ukratko prikazati reprezentativne primjere svake kategorije, s osvrtom na najčešće stilske figure⁵ i retorička sredstva kojima Marulić pokušava pridobiti čitatelja ili istaknuti svoju superiornu ulogu u komentiranju društvenih aktualnosti svojeg vremena. Primjere ćemo donijeti u originalu i Novakovićevu prijevodu te istaknuti najvažnija stilska obilježja koja se ističu u objema verzijama.

4.1. De Leone X. Pontifice Maximo Florentino de Medicum familia (127.)

*Ipse deus Medicem clarum pietate fideque
Ecclesię iussit totius esse caput.
Atque uolens illi dare congrua nomina dixit:
„Tu decimus posthac, tu Leo dictus eris!
Iste etenim numerus numero est perfectior omni
Nobiliorque feris omnibus ista fera.”
Gaude igitur, Medices, tibi conuenit ampla potestas:
Conuenit et meritis nomen utrumque tuis.*

Papa Lav X. (127.)

(Pohvala)

*Sam je odredio Bog da Medici, pravednik, vjernik,
stekne papinsku čast, sjedne na crkveni tron.
Htio je da mu i ime odgovara. Stoga mu reče:
„Odsada bit ćeš Lav, Desetim zvat će te svijet.
Najsavršeniji broj od svih je brojeva deset;
Lav je, bez dvojbe, od svih najplemenitija zvijer.”
Raduj se, Medici! Vrhovnu vlast zaslužuješ s pravom,
s pravom zaslužuješ taj djela i imena sklad.*

U pohvali papi Lavu X. Marulić se obilno služi standardnim pohvalnim obrascima i isticanjem vrлина hvaljene osobe. U izboru imena pape vidi igru riječima – imenicu Lav (Leo) poistovjećuje s istoimenom životinjom, najplemenitijom zvijeri, a broj deset naziva najsavršenijim od svih brojeva, što je također već upotrebljavana aluzija kod Dantea i Boccaccia.⁶ Za opis službe pape Lava Marulić upotrebljava izrazito višeznačan leksem „caput” koji se u ovome slučaju može shvatiti kao

⁶ Danteova je „Božanstvena komedija” s uvodnim pjevanjem i tri dijela po trideset tri pjevanja činila savršen broj sto, kao i Boccacciov umnožak deset dana s deset novela u „Dekameronu”.

glava Crkve, poglavar Crkve ili najvažnija osoba u Crkvi. U predzadnjem stihu Marulić apostrofira papu (*Gaude igitur, Medices*), a Novaković na tom mjestu dodaje i eksklamaciju kao pojačivač dojma oduševljenja. U prijevodu se pojavljuje i anadiploza na kraju predzadnjeg i početku zadnjeg stiha (*s pravom*), dok se kod Marulića ta figura nije mogla ostvariti zbog versifikacije (*conuenit*). Međutim, kroz padežnu je paradigmu i sintagmu koja je razdvojena drugim riječima Marulić ostvario lijep homeoteuton u *meritis – tuis* u posljednjem stihu. 127. epigram tipičan je primjer laude – pohvalne pjesme, no on svojom temom, figurativnošću i retoričkim sredstvima ne izaziva efekt očuđenja. Naprotiv, uklapa se u Marulićeva moralno-teološka djela.

4.2. Ad Priapum (141.)

*Dic quibus in terris habites, lasciuē Priape,
Hortus te quoniam deseruisse ferunt.
„Est inter geminos uallis foedissima colles:
Hic patet in media nunc mihi ualle domus.”*

Prijapu (141.)

(Pokuda)

*Reci, Prijape bludni, u kojem stanuješ kraju,
sad kad se pronijela vijest da si napustio vrt?
„Dva su brijega, a između njih je smradna dolina.
Usred doline te sada sam našao dom.”*

Prijap, grčki bog plodnosti, voća, vrtova i muških genitalija objekt je Marulićeve kritike u 141. epigramu. Marulić postavlja Prijapa kao sugovornika kojem kroz imperativ (*dic*) naređuje da komentira svojevrsnu tračersku objavu, kojoj izvrsno pristaju i izvorni glagol *ferunt* i Novakovićeva verzija *pronijela vijest*. Iako se Prijap uvijek prikazuje s predimenzioniranim spolovilom, Marulić je taj hendikep doveo do apsurdna, obrušivši se pritom na „napuštanje vrta” i gradaciju do seksualiziranih scena. Epigram je time iz početne satire kroz blago kritičko dociranje i apostrofiranje prešao u opscenu sliku. Dvama brjegovima i smradnom dolinom (koja se u objema verzijama pojavljuje u različitim padežima i čini figuru poliptoton: *uallis – ualle, dolina – doline*) aludira se na stražnjicu i anus, a samim time i na homoseksualne sklonosti. Motivi vrta, doline i doma time su vrijednosno ismijani i groteskno odmaknuti od semantičkog polja koje je eksplicitno prikazivano na Prijapovim freskama. Plodnost kao težnja za koju se ljudi mole bogovima zamijenjena je naturalističkim opisom anusa. 141. epigram time postaje jedan od onih koji izazivaju estetiku šoka – poznavajući dotadašnji Marulićev opus, čitatelj je možda i mogao očekivati varijacije na antičke teme, no rječnik bez uljepšavanja u temi koja se tiče ljudskih genitalija i završetka probavnog sustava nije nešto što bi se bez znanja moglo pripisati

piscu moralno-teološke usmjerenosti. Kad mu se pribroje epigrami koji podrazumijevaju prešutnog drugog u polemici, pri čemu Marulić upotrebljava oštre kvalifikacije i imena (primjerice *In Iacobum Iacotinum malum poetam* – 34., *In bibulum Crassum* – 44., *In Margaritam meretricem* – 59., *In Antulum bibacem et loquacem* – 70.),⁷ čini se da je kategorija pokuda najplodnije vrelo estetike šoka među Marulićevim epigramima. Ako ima i traga istine u Constantinijevoj epizodi o Marulićevim mladenačkim ljubavima, jedna je od većih aporija i 37. epigram u kojemu autor žali što ne dotiče ruke i vrat svoje voljene kao što to čini obijesni pijanac, dok istovremeno u drugom poglavlju djela *Evangelistarium* zaključuje: „Inače, kako je uzda umjerenosti potrebna kod poriva od strane svih zlih želja, tako je osobito potrebno zauzdavati poticaj kod žudnje za putenim općenjem” (Glavičić 1985: 112).

4.3. In discordiam principum Christianorum (19.)

*Mus et rana lacu medio dum pręlia miscent,
Alter in alterius damna suprema furens,
Pręđę auidus miluus luctantes cernit ab alto:
Deuolat et rostro pręndit utrumque suo.
Talia fata manent nostros (mihi credite) reges
Inter se Martis dum ferra bella cient.
Exausti alternis fuerint cum cędibus omnes,
Irruet in uacuum barbarus hostis humum.
O, utinam falsus uates sim uerbaque uentus
Nostra ferens auras dissipet in tenues!
Sed nisi discordes iungat commune periculum,
Phoebea fient uera magis tripode!*

Protiv nesloge kršćanskih vladara (19.) (Komentar)

*Dok se žaba i miš u bari bez prestanka bore,
svaki ko suparnik ljut drugomu priprema smrt,
sokol grabežljivac tu s visina opazi borbu:
doleti, oba u svoj zakrivljen pograbi kljun.
Vjerujte, takva sudbina očekuje naše vladare,
koji produljuju svoj divlji međusobni rat.
Kad se iscrpe svi od uzajamnoga klanja,
barbarski dušman će tad slobodan imati put.
Kamo sreće da prorok sam loš i moje da riječi
vjetar ponese u zrak, raspe u sićušan prah.
Ali ako ih opća pogibelj ne sjedini, bit će
sušta istina to, s Febova tronošca riječ.*

⁷ „Protiv Jakova Jakotina, lošeg pjesnika” – 34., „Protiv pijanca Krasa” – 44., „Protiv kurve Margarete” – 59., „Protiv Tonča koji pije i blebeće” – 70.

Pjesma o neslozi kršćanskih vladara jedna je od brojnih u rukopisu iz Glasgowa koja bi se mogla svrstati u barem dvije tematske kategorije. Mogla bi se čitati kao kritika svim vladarima koji tijekom nepotrebnih ratova riskiraju pad pred zajedničkim neprijateljima, a naša interpretacija usmjerena je na „komentarski” poriv pjesme. Ona se, naime, može čitati u alegorijskom ključu, kao općenito upozorenje i prikaz aforizma „Dok se dvojica svađaju, treći se raduje.” Autor se pritom postavlja u poziciju autoriteta, ubacujući sugestiju *mihi credite*. Marulić rabi aluziju kao jedno od omiljenijih stilskih sredstava i predstavlja borbu kršćana kao boj žaba i miševa, što je ujedno i naslov grčkog parodijskog epa Βατραχομυομαχία koji je izveden iz Ezopove basne. Paralelistička poredba i antiteza dobra i zla, žaba i miševa te kršćana i nekršćana osnažena je slikom grabežljivca, sokola, metafore barbarskog dušmana (*barbarus hostis*). Na retoričkoj razini, Marulić pokušava pridobiti naklonost čitatelja umanjivanjem vlastita značaja u komentaru *O, utinam falsus uates sim uerbaque uentus* (u kojemu se uočava i aliteracija *uates, uerbaque, uentus*), iako na kraju sluti crni scenarij pogibelji – jasno, ako ga ne poslušaju. Time opet nastupa kao autoritet koji sugerira ispravan svjetonazor, kao i u djelima poput *Evangelistarium* i *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*.

4.4. Pegasus equus (83.)

*Pegase, pasce tuo mea disticha fonte! Recusas?
At saltem lotio, Pegase, pasce tuo!*

Konj Pegaz (83.) (Ovidijeve parafraze)

*Pegaze, napoj mi distih sa svojeg izvora! Nećeš?
Onda, molim te, daj, barem pomokri se na nj!*

Kao i u mnogim drugim epigramima u kojima izaziva dijalog i polemiziranje, Marulić svoga sugovornika apostrofira i zaziva eksklamacijom (*Pegase, (...)!.*). Budući da je pitanje Pegazu, krilatom konju koji je simbol pjesničkog nadahnuća, retoričko, Marulić kreće s pretpostavkom da će mu Pegazov, kopitom iskopan izvor nadahnuća, ostati nedostupan. Zbog toga mu ironično daje na značaju time što ga tobože moli da se barem pomokri na njega, ako mu već ne može ponuditi vrelo pjesničke inspiracije. Sintagmu *lotio tuo* razbija još jednom apostrofom Pegaza i imperativom *pasce*, no većina je hiperbatona, odnosno otklona od uobičajenog reda riječi, posljedica uspostavljanja pravilne metričke sheme. Ova kratka satirična pjesma vjerojatno je jedna od onih koje je Marulić varirao i vježbao kao humanistički učenik, koristeći klasičnu lektiru, primjerice Ovidija, kao početnu točku na kojoj se grade parafraze. Marulić slijedi formu elegijskog distiha, a tema se spušta na razinu ismijavanja i podrugljivosti. Premda nam je datacija nepoznata, logičan je Novakovićev zaključak da su mnoge parafraze

Ovidija vjerojatno bile mladenačke pjesme, odnosno učeničke vježbe. Međutim, ne može se za sve satirične epigrame u zbirci sa sigurnošću tvrditi isto. Izglednije je da Marulić nije zazirao od šale i groteske, no proslavio se djelima koja su bila potpuna suprotnost – ozbiljna, poučna i zasićena vjerskim osjećajima.

4.5 Querela in canis sui Fusci interfectorem (22.)

*Hei mihi, Fusce meus, quis te tam uulnere diro
 Perdidit innocuum? Cui male notus eras?
 Dente minax nulli fueras nec uoce molestus,
 Sed cunctis lusu gratus et obsequio.
 Tu mihi blanda dabas festiuo gaudia gestu
 Et caudę crebra mobilitate iocum.
 Tu custos nostrę fueras fidissimus aule,
 Hesperidumque magis, Fusce, dracone uigil.
 At nunc uulnifico traiectus uiscera ferro
 In dura recubas sanguinolentus humo. (...)
 O, utinam quicumque fuit grassator et autor
 Cędis, Fusce, tuę cęsus et ipse cadat,
 Siue canum rabido morsu laceretur, ut ille
 Gargaphiam uidit qui sine ueste Deam!
 At tu, chare, super cęlestia sidere uiue,
 Quando tibi nostro est uita negata solo. (...)*

Tužaljka protiv ubojice psa Mora (22.)

(Tužaljka)

*Jao, predragi Moro! Pa tko te nedužna zvjerski
 preklao? Tko ti je to loše poznavao ćud?
 Nisi kesio zube nit lavežom gnjavio koga,
 svima si bio drag, poslušan, razigran pas.
 Bio si moje veselje i živahna, umilna maza;
 Tvoj mi je razmahan rep radostan davao znak.
 S najvećom vjernošću, Moro, na našu si pazio kuću,
 Budnije nego što zmaj čuva Hesperida vrt.
 Sad se smrtonosno gvožđe u utrobu zarilo tvoju,
 Ležiš na tvrdome tlu, cijelog te oblila krv. (...)
 Dabogda toga koljača što smrt je skrivio tvoju,
 Moro, – tkogod da je on – snašla istovrsna smrt,
 ili ga psi razderali bijesni, ko što su onog
 koji Dijanin je lijep obnažen vidio lik.
 A ti, premili, živi na svodu zvjezdanom gore,
 Kad ti je uskraćen već život zemaljski kod nas. (...)*

Marulićevu potresnu tužaljku o voljenu psu donosimo u skraćenoj verziji, a pjesma u originalu ima dvadeset osam stihova, čime se dodatno ističe među ostalim znatno kraćim pjesmama. Već viđenom početnom eksklamacijom i apostrofiranjem Marulić zaziva mrtvoga ljubimca kojega hvali biranim epitetima. Retoričko pitanje prvi je pokušaj uvođenja motiva krivca u pjesmu (*Cui male notus eras?*), a zatim se autor opet vraća na vrline psa Mora za kojega ističe da je budniji od zmaja (*magis, Fusce, dracone uigil*). Kroz antitetičku poredbu tipičnih drugih pasa hvali Mora kao onoga koji nikad nije nikoga gnjavio. Kao i u većini pjesama, pojavljuje se antička aluzija, u ovom slučaju na zmaja – čuvara vrta Hesperida, ali i na Akteona kojega su razderali psi jer je gledao голу božicu Dijanu. Tijekom te slike Marulić gradira svoju bol i gorčinu pa se „istovrsna smrt” pretvara u još krvaviju sliku nego što je slučaj kod Mora. Ogorčen na onoga tko je *grassator et autor cędis*, Marulić se nada da ga čeka ista krvava sudbina. Pritom upotrebljava paregmenon izvučen iz glagola umrijeti ili poginuti, *ęsus* i *cadat*. Uzdižući vrline svoga psa do razine plemenita čovjeka, na kraju se nada da će zemaljski život zamijeniti nebeskim svodom. Ova je dirljiva tužaljka poseban slučaj u kodeksu jer njezin elegičan, tužan i potresan ton odskače od pohvala, pokuda, komentara i parafraza, a iz nje doznajemo i zanimljivu crticu o Maruliću kao o velikom ljubitelju životinja koji čak i u njihovu slučaju zaziva nebesku pravdu prema žrtvi i kažnjavanje zločina. Pjesma je to koja ne šokira stilom, no tema je nesvakidašnja i zanimljiva, a kršćansko nadanje probija se kroz bol zbog gubitka, kao što se moraliziranje ponekad uvuče u žestoke pokude upućene suvremenicima.

5. Zaključak

Glasgowski stihovi Marka Marulića tematski su i žanrovski šaroliko djelo koje dopunjuje njegov bogat opus, usmjeravajući nas na potpuno drugačije tematske preokupacije od onih koje su ga proslavile. Mladenačka ljubavna epizoda o djevojci koju je posjećivao s nesretno uhvaćenim i ubijenim Papalićem vjerojatno se neće maknuti iz sjene legende ili trača, no sama mogućnost njezina postojanja donosi dvojake interpretacije: promicanje Marulićeva odlaska u pustinjački život na Šolti kao čin pokajanja, ili priču koja se, u nemogućnosti dokazivanja, pristojno prešućuje kao nedostatan izvor. No i bez toga slučaja Marulićevi epigrami pronađeni u kodeksu iz Glasgowa dokazuju da ne proučavamo samo strogog moralista i širitelja kršćanskih poruka, nego čovjeka od krvi i mesa koji je znanje latinskoga jezika brusio vježbajući parafraze, pisao je pohvalne govore, bio osobito oštar u pokudama i autoritativan u komentarima. Nije se suzdržavao od ljubavnih i lascivnih motiva, a neke se pjesme, poput rugalice Prijapu, mogu smatrati grotesknima i rubno primjerenima.

U Marulićevu retoričkom i stilskom aparatu dominiraju antiteze (primjerice dobri i zli, talentirani i netaleantirani), apostrofiranje prizivajućeg sugovornika, igre riječima, etimološke figure paregmenon i poliptoton te variranje kršćanskih

i antičkih motiva. Njegovo kritiziranje mana ponekad je vrlo općenito, a ponekad usmjereno *ad hominem* i izrazito oštro. Kroz opscene šale, vulgarizme i tabu teme prodire njegov kritičko-satirički poriv, a oštrina izraza, obračuna s protivnicima i jake poante, kao i činjenica da nam je ovaj dio opusa novost u proučavanju njegovih djela, objedinjuju estetiku šoka. Aporija izvanjezičnog i jezičnog dvostruka je: postavlja se (nimalo filološko) pitanje je li Marulić bio grešnik ili svetac, ali i sasvim opravdano – je li kršćanski pisac ili opsceni satiričar. Postotak je u potonjem pitanju uvelike na strani djela kršćanske tematike, ali samo postojanje zavidna broja satiričnih epigrama govori o dvostrukom karakteru Marulićeva pisma, što dodatno doprinosi njegovoj kvaliteti.

Na kraju se možemo samo složiti s Tomasovićem (1984: 68) koji ističe da Marulić u našoj kulturnoj svijesti još uvijek nije priznat kao „ne samo hrvatski nego kao i svjetski pisac prvog reda”, a kodeks iz Glasgova daje nam još jedan u nizu razloga da mu odamo počast.

Literatura

- Božićević, Frane; priredio i preveo Bratislav Lučin. 2007. *Život Marka Marulića Splitsanina = Franciscus Natalis: Vita Marci Maruli Spalatensis*. Split: Književni krug Split – Marulianum.
- Jovanović, Neven. 2011. *Stilističko čitanje Marulićeva Evandelistara*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF-Press.
- Marulić, Marko; preveo, komentirao i latinski tekst prilagodio Branimir Glavičić. 1985. *Evandelistar – Evangelistarium*. Split: Književni krug.
- Marulić, Marko; preveo i protumačio Branimir Glavičić. 1986. *Pouke za čestit život s primjerima – De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*. Zagreb: Globus.
- Marulić, Marko; preveo i priredio Darko Novaković. 1999. *Glasgowski stihovi*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Plejić, Lahorka. 1997. O Maruliću u jednom njemačkom putopisu. *Colloquia Maruliana VI*: 213–217. <https://hrcak.srce.hr/9577>. (zadnji pristup 23. 10. 2020).
- Tomasović, Mirko. 1984. *Zapisi o Maruliću i drugi komparatistički prilozi*. Split: Logos.
- Tomasović, Mirko. 1989. *Marko Marulić Marul*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Aesthetics of shock – the apory of linguistic and extralinguistic in Marulić's epigrams

Summary

This paper deals with the problems of connection and conflict between the available data on Marulić's life and the work known as Glasgow verses. Those thematically and stylistically diverse epigrams were discovered at the end of the 20th century and revealed Marulić's topics unknown before. The codex of the University of Glasgow Library contains 141 epigrams, together with translation, indices, commentary and epilogue. This paper will provide a stylistic reading leaning on Novaković's philological analysis, referencing the most common figures of speech that Marulić used in order to achieve various functions. Moreover, this paper will observe the relationship between strong figurativeness and rhetorical skillfulness in a limited form of epigrams. As the most important site of Marulić's epigrams, we highlight the aesthetics of shock that the reader may experience due to the extralinguistic apory of his moral life based on Christianity and its teachings. Another strong contradiction will be exposed through referencing some of the author's religious views expressed in *Evandelistar*, which strongly oppose the vocabulary, topics and behavioral patterns expressed in the selected epigrams. The aim of the paper is to point out the dual nature of Marulić's works confirmed by the existence of love, satire and even lewdness in the Glasgow verses, which are in discord with Marulić's works based on the strict moralism of the Christian views.

Keywords: apory, epigrams, stylistics, Marko Marulić, aesthetics of shock